

PAPER DETAILS

TITLE: Seyh Vefa Külliyesi

AUTHORS: Aziz DOGANAY

PAGES: 75-98

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/254490>

Şeyh Vefa Külliyesi

Aziz DOĞANAY

*Yak beni âteşine Yâ Vedûd
Kül olunca cümle eczâ-yı vücûd*

İbnü'l-Vefa

İstanbul'un bir semtine adını vermiş olan Şeyh Muslihuddin Mustafa İbnü'l-Vefa'nın¹ (ö. 1490) külliyesi, Eminönü İlçesi, Hacı Kadın Mahallesi 173. pafta, 535. ada, 5. parselde yer almaktadır. Şeyh Vefa Külliyesi; cami, medrese, hânekah, çifte hamam, imaret, tabhane, kütüphane, çeşme ve türbe gibi çeşitli unsurlardan müteşekkildir.² Bugünkü şekliyle külliye, güneyde Vefa Caddesi, kuzeyde İmaret Sabunhanesi yeni adıyla Dârülhadis Sokağı, batıda bugün gecekondularla kapatılmış olan bir çıkmaz sokak ve konut-

1 Ebü'l-Vefa adıyla da bilinen Şeyh Vefa, aslen Konyalı olup, Zeyniyye tarikatı şeyhlerindendir (Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, haz. Nuri Akbayar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, c. IV, s. 1129). Vakfiyesinde künyesi, Şeyh Muslihuddin Mustafa veya Mevlânâ Şeyh Hacı Muslihuddin İbn Mevlânâ Şemsüddin Ebü'l-Vefa olarak zikredilmektedir (Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri 855-/1451-1481*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1989, c. III, s. 502). Annesinin ismine izafeten İbnü'l-Vefa künyesini seçmiştir (Mithat Sertoğlu, *Evliyalar Tarihi*, İstanbul 1970, s. 318). Şeyh Vefa ve vakıfları hakkında yayınlanan yeni bir belgede de Şeyh Vefa'nın adı Muslihuddin b. Vefa olarak geçmektedir (İsmail Erünsal, "Şeyh Vefa ve Vakıfları Hakkında Yeni Bir Belge", *İslam Araştırmaları Dergisi*, sy 1, İstanbul 1997, s. 55). Edirne'de Debbaglar imamından ve Bursa'da Zeyniyye tarikatının kurucusu Şeyh Abdüllatif el-Kudsi'den ders aldıktan sonra Mısır ve Hicaz'a gitmiş, İstanbul'un fethinden sonra kendi adıyla anılacak olan Vefa semtine yerleşmiştir. Şiir ve mûsikî ile de ilgilenen Şeyh Vefa'nın İstanbul kütüphanelerinde *Makam-ı Sülûk*, *Sâz-ı İrfan*, *Evrâd-ı Vefa* ve *Rûznâme* gibi çeşitli kitapları mevcuttur (Abdulkadir Erdoğan, *Şeyh Vefa Hayatı ve Eserleri*, Ahmed İhsan Basımevi, İstanbul 1941, s. 16-20).

2 Hacı İsmail Ayvansarâyî, *Hadikatü'l-Cevâmi*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1281, c. I, s. 130-131; Ömer Lütfi Barkan-Ekrem Hakkı Ayverdi, *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953 (1446) Tarihli*, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 1970, s. 159.

lar, doğuda Atıf Efendi Kütüphanesi ile sınırlandırılmıştır (R.01).³ Vefa Türbesi Sokağı doğu-batı yönünde külliye'nin içerisinden geçmektedir. Külliye, dört yönde, beş girişe sahiptir. Asıl giriş, külliye'nin güneyindeki Vefa Caddesi'nden sağlanmaktadır. Dârülhadis Sokağı'ndan medrese ile cami avlusunun batı kapısına, ahşap merdivenle çıkılan bir giriş daha vardır. Dârülhadis Sokağı ile medresenin batı duvarının kesiştiği köşenin çalılık olması, eskiden burada bir sokağın varlığına işaret sayılabilir. J. Pervititch'in sigorta haritalarında da bu durum açıkça görülmektedir (R.01).⁴ Şeyh İbnü'l-Vefa adına, Konya Meram'da da Karamanoğlu İbrahim Bey tarafından bir cami yaptırılmıştır.⁵

Şeyh Vefa Camii ve çifte hamamı, Fatih Sultan Mehmed tarafından, devrin ileri gelen mutasavvıflarından ve Zeyniyye tarikatı şeyhi Muslihuddin Mustafa Efendi adına yaptırılmıştır.⁶ Fatih Vakfiyesi'nde⁷ adı geçmeyen medresenin bu tarihten daha sonra, Sultan II. Bayezid zamanında yaptırıldığı düşünülmektedir.⁸ Asıl cami ve hamam yıkılmış olup, cami önündeki hücre (şeyh odası), türbe ve medresenin bir kısım duvarları ile bir çeşme, günümüze kadar ayakta kalabilmiştir.

3 Külliye'nin eski sınırları vakfiyede şöyle belirtilmiştir: “Bu arazi kible tarafında düz bir anayolla sınırlı, ortasında mezkûr caminin hizasında büyük bir kapı vardır. Doğu tarafında Revânî diye meşhur olan İlyas Bey'in mülküne, oradan Hızır b. Abdullah el-Hammamî'nin evine doğru giden eğri yola biter. Sonra bu sınır Pozlapa vakfına, sonra Mehmed Çelebi b. Yalbak'ın mülküne ulaşır ve buradan kuzeye doğru İlyas Çelebi'nin mülküne sonra da kuzey tarafından mellah Yusuf'un zevcesi Nefise Hatun'un mülküne, sonra Şehriban binti Abdullah'ın mülküne giren özel yola ve Ümmî Kemal'in mülküne dayanır. Oradan da batıdaki anayola ve oradan dönüş yaparak adı geçen Şeyh'in camiine dayanır. Sonra batı sınırı adı geçen camiden, kible tarafında adı geçen anayola geçer.” (Erünsal, “Şeyh Vefa ve Vakıfları Hakkında Yeni Bir Belge”, s. 56-57).

4 Jacques Pervititch, *Sigorta Haritalarında İstanbul*, haz. Seden Ersoy - Çağatay Anadol, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul ts., s. 185.

5 Erdoğan, *Şeyh Vefa Hayatı ve Eserleri*, s. 21.

6 Ayverdi, *Fatih Devri*, c. III, s. 502; Erdoğan, *Şeyh Vefa Hayatı ve Eserleri*, s. 21-25; Hoca Sadüddin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, haz. İsmet Parmaksıoğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1979, s. 182.

7 Barkan-Ayverdi, *İstanbul Vakıfları Tabir Defteri*, s. 159; Fatih Vakfiyesi'nin tanıtımı ve orijinal metni için bkz., *Fatih İmareti Vakfiyesi*, haz. Osman Nuri Ergin, İstanbul Belediyesi Yayınları, İstanbul 1945.

8 Ayvansarâyî, caminin bânisinin Sultan II. Bayezid olduğunu kaydetmektedir. Caminin yapılışına da “Câmi-i Hâkâniye 881/1476” lafzıyla tarih düştürülmüştür. Fakat Ayvansarâyî'nin vermiş olduğu bu tarih Fatih Sultan Mehmed zamanına tekabül etmektedir. Medrese ve kütüphane gibi bazı ilavelerin Sultan II. Bayezid zamanında, Şeyh Vefa tarafından yaptırıldığı, ele geçen bazı belgelerden anlaşılmaktadır. (Ayvansarâyî, *Hadikatü'l-Cevâmi*, c. I, s. 130; Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri*, c. III, s. 503; Erünsal, “Şeyh Vefa ve Vakıfları Hakkında Yeni Bir Belge”, s. 60-61).

Şeyh Vefa Camii'nin, Bizans dönemine ait bir kiliseden çevrilme olduğu, Gurlitt tarafından herhangi bir delil ortaya konulmaksızın bir kanaat olarak ileri sürülmüştür.⁹ Fakat Fatih Vakfıyesi ve diğer tarihî kaynaklardan bu caminin, eski bir kiliseden çevrilme olmayıp, Fatih Sultan Mehmed tarafından tecdiden yaptırılmış olduğu anlaşılmaktadır.¹⁰ Caminin yeniden inşası için gerçekleştirilen 1990 yılı kazı çalışmaları sırasında, Metin Ahunbay ve Mehmet İ. Tunay tarafından yapılan duvar dokusu incelemelerinde, bu duvarların Bizans dönemine ait olmadığı kanaati pekiştirilmiştir.¹¹ Fatih Vakfıyesi'nde caminin künyesi Vefazâde Camii olarak belirtilmiştir.¹²

Fatih Sultan Mehmed'in temlik ettiği arazi üzerine kurulan manzumenin merkezindeki Vefa Camii'nin yanına 1481-1490 yılları arasında medrese, mutfak ve kütüphane gibi bazı mekânlar eklenerek burası geniş bir külliye haline getirilmiştir.¹³ 1491'de Şeyh Muslihuddin Mustafa İbnü'l-Vefa'nın ölümünden sonra üzerine bir de türbe yaptırılmış ve daha sonra da bu türbe etrafında gelişen hazire, caminin üç yanını sarmıştır.

Fatih Vakfıyesi'nde, Şeyh Vefa Camii'nin giderlerine kullanılmak üzere, tahsisat ayrıldığı görülmektedir. Ayrıca 919/1513'te külliye'nin bir vakfıyesi düzenlenerek bu vakfiyede mutfak ve kütüphane giderlerine kullanılmak üzere çeşitli gayrimenkullerin ve derviş odaları için de cami civarında çeşitli arsaların vakfedildiği belirtilmiştir.¹⁴

Şeyh Vefa Camii, külliye'nin merkezinde yer almaktadır (R.02). Caminin güneyinde mihraba bitişik bir hücre, caminin güneybatısında Şeyh Vefa Türbesi, kuzeyinde ise muhtemelen "U" şeklinde cami ile ortak avlulu medrese ve hânekah yer almaktadır. Müstakil bir kütüphane binasının bulunup bulunmadığı konusunda kesin hükme varabile-

-
- 9 H. Cornelius Gurlitt, *İstanbul'un Mimari Sanatı*, çev. Rezan Kızıltan, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara 1999, s. 43.
- 10 Hoca Sadüddin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, s. 182; Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri*, c. III, s. 503.
- 11 "Bilirkişi Raporu", T.C. Kültür Bakanlığı İstanbul 1 no'lu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi, (Metin Ahunbay), Tarih 07.06.1989, C. 62, Sayı: 715; "Bilirkişi Raporu", T.C. Kültür Bakanlığı İstanbul 1 no'lu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi, (Mehmet İ. Tunay), Tarih 24.05.1989, C. 62, Sayı: 656.
- 12 Barkan-Ayverdi, *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri*, s. 159.
- 13 M. Baha Tanman, "Şeyh Vefa Külliyesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, c. VII, s. 174; Erdoğan, *Şeyh Vefa Hayatı ve Eserleri*, s. 24-25; Erünsal, "Şeyh Vefa ve Vakıfları Hakkında Yeni Bir Belge", s. 60-61.
- 14 Barkan- Ayverdi, *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri*, s. 159.

cek yeterli bilgiye sahip değiliz. Vakfiyelerde, değişik bilim dallarıyla ilgili 325'ten fazla kitabın kayıtlı bulunduğu, daha sonra yapılan bağışlarla daha da zenginleşen bir kütüphaneden söz edilmektedir,¹⁵ ancak burasının müstakil bir yapı mı yoksa kütüphane olarak kullanılan bir hücre mi olduğu tasrih edilmemektedir. Cami önündeki hücrenin şeyh odası ve aynı zamanda kütüphane de olabileceğine dair ihtimali ileride değerlendireceğiz. Eğer bu külliye bir tarikat manzumesi ise -ki kaynaklardan öyle olduğu anlaşılıyor- burada bir de şeyh konağının bulunması beklenir. Fakat şimdiye kadar böyle bir yapı hakkında hiçbir bilgiye ulaşamamıştır. Külliye'nin çifte hamamının, caminin batısında yer aldığı bilinmekte, fakat bu yapının mahiyeti hakkında da fazla bilgi bulunmamaktadır.

Caminin avlusuna üç yönde giriş verilmiş olup, bunlardan Dârülhadis Sokağı'na açılan kuzeydeki giriş, yapıdan daha alçak kotta bulunduğundan dolayı, merdivenli bir geçitle avluya erişilmektedir. Doğuda ve batıda cami ve medrese avlusunu kesen Vefa Türbesi Sokağı'ndan iç avlu-ya iki yönde giriş sağlanmıştır.

Cami

Fatih Sultan Mehmed tarafından yaptırılan cami 1757 yılında köklü bir onarım geçirmiştir. Yangın ve depremlerden büyük ölçüde zarar gören yapı, XX. yüzyılın başlarında yeniden yapılmak üzere tamamen yıkılmıştır (R.03). Yıkılan caminin harabesinde, yapıya ait devşirme ve orijinal mimarî unsurların yanısıra, 1757 tamirinden kalan bazı parçalar bulunmuş, bu parçaların bir kısmı caminin yeniden ihya edilmesi sırasında yapının uygun yerlerinde tekrar değerlendirilmiştir (R.04).

Ayvansarâyî'nin bildirdiklerine göre Şeyh Vefa Cami'sinin ilk yapılışına “جامع خاقانیه” terkibi, tarih düşürülmüştür.¹⁶ Buna göre Şeyh Vefa Camii'nin 881/1476 tarihinde yapıldığı anlaşılmaktadır. Caminin 1171/1757 tarihinde tamir gördüğü, kapısındaki tamir kitabesinden öğrenilmektedir (R.05). Şair Derûnî'nin tarih kıtası şöyledir:

*Bu dergâh-ı muallâ Şeyh Vefa-i kutb-i azamdır
Ziyâret idene i'tâ ider rütbe-i ulyâ
Derûnî âşk-ı sâdık dedi tâmîrine târîh
İbâdetgâh-ı uşşâka yapıldı câmi'i zîbâ 1171 [1757]*

1171/1757 tarihi, Sultan III. Osman'ın saltanatının son, Sultan III. Mustafa'nın ilk yılına tekabül etmektedir.

¹⁵ Erünsal, “Şeyh Vefa ve Vakıfları Hakkında Yeni Bir Belge”, s. 56.

¹⁶ Ayvansarâyî, *Hadîkatü'l-Cevâmi*, c. I, s. 130.

Osmanlı cami mimarisinin Fatih dönemine ait tipik özellikler taşıyan Şeyh Vefa Camii, dıştan dışa 27x17 m. ölçülerindedir. Enlemesine gelişen yapının kible yönünde yarım sekizgen şeklinde çıkıntılı bir mihrab sofası bulunmaktadır (R.06).¹⁷ Temel seviyesinde görüldüğü kadarıyla, pek muntazam olmayan bir sıra taş ve iki sıra tuğla münavebesiyle inşa edilen yapı, ortada arslangöğsüler üzerine oturan sekizgen kasnaklı 11 m. çapında bir kubbe ve bu kubbenin her iki yanında, ana kubbeyi taşıyan kemerlere dayanan iki yarım kubbeden meydana gelmektedir. Yarım kubbeler köşelerde birer santur kubbe (tromp) ile desteklenmiştir. Caminin kible yönünde, yanlardaki yarım kubbelerden daha alçak kotta düzenlenmiş bir mihrab sofası ve bu sofanın önünde de girişi mihrabdan verilmiş¹⁸ olan bir hücre yer almaktadır (R.06, 07).

Şeyh Vefa Camii'nin planını bize aktaran en eski ve detaylı kaynak olan Gurlitt'in,¹⁹ Şeyh Vefa Camii'ni bir Bizans kilisesi zannederek yapmış olduğu çizimlere göre, caminin ortasında bir tam, yanlarda birer yarım kubbe, güneyde mihrab sofası ve hücre, kuzeyde ise altı sütun üzerine oturan beş gözlü kubbelerle örtülü revak yer almaktadır (R.07). Revak sütunlarına, tahminen 1757 tamiri sırasında, kârgir gömlek giydirilmiş, yarım kubbeyi taşıyan kemerler de içten takviye edilmiştir (R.08, 09).²⁰ Yine bu çizimlerden, sol köşedeki revak gözünün açıklıkları kapatılarak hücre haline getirildiği ve caminin ana kubbesini taşıyan doğu kemerinin ise bir payanda ile dışarıdan desteklendiği görülmektedir. Girişi harimden verilen minare, caminin kuzey batı köşesinde yer almaktadır. Gurlitt'in çizimlerinde gösterilen minarenin 1757 tamiri sırasında, o dönemin üslubuna uygun olarak yapıldığı anlaşılmaktadır (R.10). Caminin kuzey duvarından harime, her revak gözünden birer pencere açılmıştır. İçeride cümle kapısının önünde bir fevkanî mahfil bulunmaktadır. Caminin batı duvarında, Gurlitt'in sonradan ilave edilen unsurlar gibi taramalı olarak çizdiği bir çıkıntı dikkat çekmektedir. Bu çıkıntının, duvarı güçlendirmek için yapılmış bir takviye veya ısınmada kullanılan bir ocak olduğu sanılmaktadır. Doğu ve batı duvarlarında üçer pencere açıklığı bırakılmış, batıdaki açıklıklardan birisi minare kapısına tahvil edilmiştir. Güney cephesinde ise mihrab sofası duvarlarında, mihrabın her iki yanına birer pencere, sofanın her iki yanındaki cephe duvarına ise ikişer pencere açılmıştır. Ana kubbeyi ta-

17 A. Sacit Açıkgozoğlu, *Osmanlı Camisinde Mihrab Önü Mekânı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, M.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2002, s. 17-19.

18 Ayvansarâyî, *Hadîkatü'l-Cevâmi*, c. I, s. 130.

19 Gurlitt, *İstanbul'un Mimari Sanatı*, s. lxiii.

20 Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri*, c. III, s. 503.

şıyan ayaklar ve kemerler de depreme karşı takviye edilmiştir. Aptullah Kuran, Gurlitt'in çizimlerinden istifade ederek çizdiği planında, Gurlitt'in çizimlerindeki takviyeleri kaldırarak aynı planı tekrar etmiş olup, planında, mihrabdan hücreye geçilen kapıyı göstermemiştir.²¹ Gurlitt, çizdiği planda ve kesitte gösterdiği şeyh odasını, cephe resminde göstermemiştir (R.07a, 08, 10). Ekrem Hakkı Ayverdi ise tamirlerde yapılan bazı ilaveleri kaldırmış, mihrab önündeki hücreyi gerçek biçim ve ölçülerine daha yakın bir şekilde göstermiştir (R.07b).

M. Baha Tanman bu yapının tevhidhane olarak kullanıldığını söylemekte ve yapıyı zaviyeli camiler geleneğine bağlamaktadır.²² Plan itibarıyla eski Eyüp Sultan Camii'nden etkilendiği anlaşılan yapı,²³ mihrab sofalı camiler grubuna girmektedir. Şeyh Vefa Camii daha çok mihraba bitişik bulunan odasıyla dikkat çekmektedir (R.03, 06).

XX. yüzyıl başlarında harap durumda olan yapı, Meşrutiyet'in ilk yıllarında yıkılmaya yüz tuttuğu gerekçesiyle yeniden inşa edilmek üzere temellerine kadar yıkılmış fakat Birinci Dünya Savaşı'nın araya girmesi ile bu niyet gerçekleştirilememiştir (R.03).²⁴ Son olarak 1990-1994 yılları arasında Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün izniyle, yüksek mimar Beyhan Erçağ denetiminde, Eminönü Tarihî Camileri Yaptırma ve Onarma Derneği tarafından, eldeki planlara uygun yeni projeler hazırlatılarak yeniden inşa edilmiştir.²⁵ Cami yeniden inşa edilmeden önce, bu alanda kazı araştırmaları yapılarak asıl plan ortaya çıkartılmıştır.²⁶ Yapılan kazıdan elde edilen bilgiler ışığında çizilen planların, Gurlitt'in planı ile büyük ölçüde benzerlik gösterdiği görülmektedir. Yükseklikleri ve mimarî ayrıntıları yine Gurlitt'in çizimlerine ve tahminlere dayanarak Hatice Karakaya'nın projelendirdiği yapı, kalıntıları üzerinde yeniden ayağa kaldırılmıştır. Ancak yeni projenin uygulanmasında, yüksekliklerin biraz abartıldığı görülmektedir (R.11). Planda anlaşılmayan bir durum yoktur, ancak plana aksetmeyen yükseltiler ve örtü sistemi konusunda henüz cevabını bulamamış bazı soru işaretleri bulunmaktadır. Gurlitt'in çizmiş olduğu resimler, caminin 1757 yılında geçirdiği tamir sonrasına

21 Aptullah Kuran, *The Mosque in Early Ottoman Architecture*, The University of Chicago Press, Chicago and London 1968. s. 186.

22 Tanman, "Şeyh Vefa Külliyesi", s. 174.

23 Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri*, c. III, s. 503; Açıkgözoğlu, *Osmanlı Camisinde Mihrab Önü Mekânı*, s.17-19.

24 Erdoğan, *Şeyh Vefa Hayatı ve Eserleri*, s. 21-22.

25 T.C. İstanbul Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nün Eminönü Müftülüğü'ne yazdığı Şeyh Vefa Camii'nin yeniden ihyası için onay yazısı, İstanbul 1 no'lu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi, Sayı: ABİYAP-ABİŞB 37/209, Tarih 07.02. 1989, Karar no: 4.223-23.10.1987.

26 Kazı çalışmaları 14.12.1989'da başlayıp 20.01.1990'da tamamlanmıştır.

aittir (R.08-10). Caminin ilk yapıldığı devirde harimin her iki yanında, üstü ikişer küçük kubbe ile örtülü tabhane odalarının bulunma ihtimali sözkonusudur. Depremde yıkılan küçük kubbeli tabhane odalarının, 1757 tamiri sırasında ortadan kaldırılarak yarım kubbeli yan mekânlara dönüştürülmüş olabileceği ihtimali yabana atılmamalıdır. Bu konuda bizi aydınlatacak yeterli bilgi ve belgeye henüz ulaşamamıştır.

Şeyh Odası

Caminin yeniden yapılmasından önceki şekliyle, mihrab önünde yer alan 410x350-370 cm. ölçülerinde kareye yakın, üstü tonozla örtülü bir hücre bulunmaktadır (R.03). Bu hücrenin kapısı kuzey cephede olup mihraba açılmakta, doğu ve batı cephelerinde birer pencere açıklığı bulunmaktadır. Duvarları kaba yontulu kefeki taşıyla örülmüş olan hücre, bir sıra kirpi saçakla nihayet bulmaktadır.

Şimdiye kadar yapılan araştırmalarda bu hücrenin çilehane olduğu ile ri sürülmüştür. Bu görüşü benimseyen Baha Tanman, mihrabdan hücreye açılan kapıyı, “Tanrıya ulaşma yolunda kendisine yöneldikleri şeyhlerinin halvete çekildiği çilehaneye, ibadetleri sırasında yöneldikleri mihrabın içinden geçilmesi”ni, tarikat sembolizminin mimariye yansımaları şeklinde yorumlamaktadır.²⁷ Benzer uygulamaya Kocamustafapaşa semtindeki Küçük Efendi Külliyesi’nde (XIX. yüzyıl) de rastlanmaktadır.

Günümüzde, çilehane olduğu sanılan bu hücre, geçirmiş olduğu tamirler neticesinde önemli ölçüde değişikliğe uğramıştır. Caminin yıkıldığı sırada bu hücrenin camiye bitişik cephesinin de yıkıldığı aşikârdır. Eski fotoğraflarda görülen duvardaki izler de bu fikri desteklemektedir (R.03). Kazı sonuçlarında burada bir kapı olduğuna dair ipuçları görülmektedir (R.12). Aslında bu hücrenin günümüzde olduğundan daha fazla pencereye sahip olduğu, şimdiye kadar hep gözden kaçırılmıştır. Gurlitt ve Ayverdi çizimlerinde hücreyi iki pencere, İ. Aydın Yüksel ise konuyla ilgili herhangi bir açıklama yapmaksızın, çizmiş olduğu planda, hücreyi dört pencere olarak göstermiştir (R.13).²⁸ Hücrenin duvar örgüsü dikkatlice incelendiğinde doğu ve batı cephelerinde alt sırada ikişer pencere, güney cephesinde ise, ikisi altta birisi üstte üç pencere olmak üzere, hücrenin toplam yedi penceresinin bulunduğu anlaşılmaktadır (R.14, 15). Pencere üstlerindeki atkılar, farklı malzeme kullanımı ve taş sıralarındaki eklenti yerleri buralarda pencere olduğu fikrini açıkça

²⁷ Tanman, “Şeyh Vefa Külliyesi”, s. 175.

²⁸ İ. Aydın Yüksel, *Osmanlı Mimarisinde II. Bayezid Yavuz Selim Devri*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1983, c. V, s. 294.

desteklemektedir. Bu kısımların, belki, hücrenin icra ettiği fonksiyonun değişikliğe uğraması sebebiyle ya da zarar görmüş olan yapının güçlendirilmesi maksadıyla 1757 tamiri sırasında kapatılmış olabileceği kanaatini taşımaktayız. Güney cephedeki alt pencereler tuğla ile kapatılmış, üst pencere ve diğer cephelerdeki pencereler taş örgüyle kapatılmıştır (R.15). Mihraba açılan kapı kapatıldığı için, hücrenin güneybatı cephesindeki açıklık küçük bir kapıya dönüştürülmüştür. Bu pencerelerin kapatılma işlemlerinin iki ayrı zamanda gerçekleştirildiği sanılmaktadır. Böyle bir hücreye bu kadar çok pencerenin açılmış olması alışık olduğumuz çilehane tasavvuruna aykırı görünmektedir. Konum itibarıyla, külliye'nin ana girişinin tam karşısında, oldukça işlek bir yerde bulunması ve etrafının da bu kadar açık olması, bu hücrenin çilehaneden başka fonksiyonlar icra ettiği düşüncesini kuvvetlendirmektedir. Böyle bir mekânda, dünyalık işlerden sıyrılarak inzivaya çekilmenin ne kadar güç bir iş olacağı açık bir durumdur.

Yapının bu durumundan şu sonuçlar çıkartılabilir: Zeyniye tarikatının çilehane tasavvuru diğer tarikatlardan farklı olup, çilehanenin illa da tabiattan tecrid edilmiş, loş bir mekân olması gerekmemektedir. Ya da inzivaya çekilme sırasında pencerelerin kepenkleri kapatılarak, mekân buna elverişli hale getirilmektedir. Veyahut da burası çilehane olmayıp sadece itikâf odası olarak tasarlanmıştır. Bütün bunların yanında, buranın kütüphane veya kıraat odası olarak da kullanılan bir şeyh odası olduğu düşünülebilir. Külliye'de bir medresenin ve mimarî mahiyetini bilemediğimiz bir kütüphanenin²⁹ bulunduğu hatırlanacak olursa, dersane ve tevhidhane olarak da kullanılan caminin önünde bir şeyh odası ve aynı zamanda kütüphane olabileceği görüşü de dikkate alınmalıdır. Külliye'nin hemen yanı başında yer alan Atıf Efendi Kütüphanesi ile Şeyh Vefa Kütüphanesi arasında bir münasebet olup olmadığı bilinmemektedir.

Bizim kanaatimiz, bu hücrenin bir çilehane olarak tasarlanmayıp, şeyh odası olduğu yolundadır. Caminin dersane olarak da kullanılan tevhidhane olduğu göz önünde bulundurulursa, burada bir şeyh odasının olması tabiidir. Ancak pencereler kapatıldıktan sonraki zamanlarda bura-

29 Vakfiyede, kütüphanede bulunan kitaplar ve ödünç alma şartlarıyla ilgili ayrıntılı bilgiler yer almaktadır (İsmail Erünsal, "Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri", *Türk Kütüphaneleri Tarihi*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1988, c. II, s. 28-30; Erünsal, "Şeyh Vefa ve Vakıfları Hakkında Yeni Bir Belge", s. 56, 60), ayrıca Evliya Çelebi seyahatnamesinde, Kâtipzâde Zeynülâbidin Efendi'nin bütün muteber kitaplarını Vefa Camii'ne bağışladığı belirtilmiştir. (Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, haz. Zuhuri Damişman, Kardeş Matbaası, İstanbul 1969, c. II, s. 67).

sının bir çilehane olarak da kullanılmış olabileceği ihtimal dâhilindedir. Bu hususun aydınlığa kavuşturulabilmesi için yeni delillere ihtiyaç duyulmaktadır. Buna benzer bir uygulama, Bursa'daki Murad Hüdâvendigâr Camii'nde (1385) de görülmektedir. Bu caminin medrese olarak tasarlanmış olan üst katında, mihrabın üstüne tekabül eden yerde, duvar içerisine gizlenmiş bir hücre bulunmaktadır. Aptullah Kuran da, Şeyh Vefa Camii'nin yeniden ihyası sırasında kendisinden istenen bilirkişi raporunda, yapılan kazı sonuçlarını da göz önünde bulundurarak, bu hücrenin bir çilehane olmayıp şeyh odası olduğu yolundaki fikrini açıkça ortaya koymuştur.³⁰ Hücrenin önünde, Şeyh Vefa'nın efsanelere konu olan kedisinin kabir taşı olduğu söylenen kitabesiz siyaha yakın koyu yeşil bir taş bulunmaktadır.

Medrese ve Hânekah

İlk olarak Sultan II. Bayezid zamanında yaptırılan medreseden günümüze, yapının yalnızca batı ve kuzey duvarları ulaşabilmiştir.³¹ Bu kalıntılardan anlaşıldığına göre, yan yana sıralanmış birbirine eşit büyüklükteki odaların "U" biçiminde cami önünde konumlanmasıyla ortak bir iç avlu meydana getirilmiştir (R.02). Bu uygulamaya Anadolu mimarlığında Selçuklular'dan itibaren rastlamak mümkündür. Kayseri Hacı Kılıç (1249) ve Bursa Başçı İbrahim (1459-1471) camilerini buna örnek gösterebiliriz. Medresenin Dârülhadis Sokağı'na bakan kuzey duvarının ortasından, merdivenli bir dehlizle avluya çıkış sağlayan bir geçit bulunmaktadır. Bu tarz uygulamaya daha sonraları Kadirga'daki Sokullu Mehmed Paşa Külliyesi'nde de rastlanmaktadır. Başodası bulunmadığı anlaşılan medresede, ibadet zamanları dışında caminin ders-hane olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Medrese duvarları kaba yontulmuş bir sıra kefeği taşı ve iki sıra tuğla münavebesiyle ağaç hatıllı olarak örülmüştür. Medresenin batı duvarında mermer söveli beş pencere, kuzey duvarında ise alt kotta yalnız bir kapı açıklığı, üst kotta ise üç sağda ve üç de solda olmak üzere toplam altı, sövesiz dikdörtgen pencere açıklığı bulunmaktadır (R.16). Medresenin doğu kanadı tamamen ortadan kalkmıştır (R.17). Batı kanadının bitiminde, üzerinde ebced hesabıyla 1197/1783-84 tarihini veren bir kitabeye sahip, içten mümas dıştan yuvarlak kemerli bir methal yer al-

³⁰ Aptullah Kuran, "Bilirkişi Raporu", T.C. Kültür Bakanlığı İstanbul 1 no'lu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi, Tarih 17. 05. 1989, C. 62, Sayı 608.

³¹ Yüksel, *Osmanlı Mimarisinde II. Bayezid Yavuz Selim Devri*, s. 185, 294.

maktadır. Mermer zemin üzerine celi sülüs hatla yazılmış olan kitabede şu satırlar kayıtlıdır (R.18):

*Hazret-i Şeyh Vefa müşşid-i ashâb-ı safâ
Hâce-i Fâtih iken yani o zât-ı yektâ
Sevk idüüb Fatih'i bu camii ve bu hânekahı
Eylemişler o zaman himmet ile tarh u binâ
Hücreler olmuş iken subte-i ihrâk yine
Himmet-i Şâh Hân Hamid ile oldu ihyâ
Düştü dört beytle târîh Refîâ el-hak
Ne güzel medrese hem tekye-i erbâb-ı Vefa [1197/1783-84]*

Tarih rakamı bulunmayan kitabenin tarih beyti tamiyeli olup “düştü dört” ifadesiyle tarih beytinden dört rakamının düşürülmesi gerektiği hatırlatılmıştır. Buna göre tamir tarihinin 1201-4 = 1197/1783-84 olması icap eder. Bu kitabeden de anlaşıldığına göre burada daha evvel mevcut olan hânekahın odaları yanmış ve Sultan Abdülhamid (I) Han'ın (Saltanatı, 1774-1789) himmetiyle tekrar ihya edilmiştir.³² Yine kitabede, daha evvelki yapının Fatih Sultan Mehmed tarafından yaptırıldığı ve Şeyh Vefa'nın, Fatih Sultan Mehmed'in hocalarından olduğu belirtilmektedir. Ancak, Abdülkadir Erdoğan bu kitabe metnini yazan şair Refi Efendi'nin vermiş olduğu bilginin mesnetsiz olduğunu ve bu hususta yanılgıya düştüğünü belirtmektedir.³³

Hamam

Fatih Vakfiyesi'nde, burada bir çifte hamamın bulunduğuna işaret edilmektedir. Fakat bu yapıdan günümüze, hiçbir kalıntı ulaşmadığı gibi, kaynaklarda da bu konuda bizi aydınlatacak yeterli bilgiye rastlanmamaktadır. İstanbul Türk İslam Eserleri Müzesi'nde³⁴ bulunan 1815 tarihli bir su yolu haritasında Şeyh Vefa Medresesi'nin önünden geçen Darülhadis Sokağı ile Kâtip Çelebi Caddesi'nin kesiştiği köşeye yakın bir yerde, iki kubbeli bir yapı görülmektedir. Bu yapı, adı geçen çifte hamam olmalıdır (R.19). Evliya Çelebi, seyahatnamesinde fetihten sonra

32 M. Baha Tanman, tarih beytini olduğu gibi hesap ederek 1200/1785-86 tarihini çıkarmıştır (Tanman, “Şeyh Vefa Külliyesi”, s. 174); İ. Aydın Yüksel ise medresenin Sultan II. Abdülhamid tarafından tamir edildiğini kaydetmektedir (Yüksel, *Osmanlı Mimarisinde II. Bayezid Yavuz Selim Devri*, s. 294). Oysa kitabede verilen tarih Sultan I. Abdülhamid zamanına tekabül etmektedir.

33 Erdoğan, *Şeyh Vefa Hayatı ve Eserleri*, s. 23.

34 İstanbul Türk İslam Eserleri Müzesi, Bayezid Suyolu (Şebeke), No. 3339.

İstanbul’da Osmanlılar eliyle yapılan ilk hamamın İrgatlar Hamamı, ikincisinin Azebler Hamamı olduğunu belirtmekte ve daha sonra da Vefa Hamamı’nın yapıldığını kaydetmektedir.³⁵

Şeyh Vefa Türbesi ve Haziresi

Türbe etrafında gelişen hazire, külliyeinin güneyinde camiye “U” şeklinde üç yönde sarmıştır. Külliyei, Vefa Caddesi boyunca sınırlandıran ihata duvarı, bir dizi açıklık ve muvacehe penceresiyle donatılmıştır. İhata duvarında külliyeinin cümle kapısı ile birlikte irili ufaklı 12 açıklık bulunmaktadır (R.20). Bu duvarın 1757 tamiri sırasında şekillendiği anlaşılmaktadır. Cümle kapısının doğusundaki pencerelerden birisi 1181/1767 tarihli, Hacı Feyzullah Efendi’ye ait bir kitabe taşımaktadır.

Hazirede yaklaşık 450 kabir sayılmaktadır. Bunlardan ancak birinde Zeyniye tarikatına mensup mezar taşı şekline rastlanmaktadır.³⁶ Şeyh Vefa’nın Zeyniye tarikatına mensup olduğu bilindiği halde hazirede bu kadar az Zeynî mezar taşına rastlanmış olmasının sebebi henüz anlaşılabilmiş değildir.

Birçok meslekten ünlü insanların yattığı hazirede üç adet ketebeli (hattat imzası taşıyan) mezar taşı bulunmaktadır. Hazirede ayrıca sahibinin ölüm sebebi belirtilen on yedi kabir taşı tespit edilmiştir. Ölüm sebebi olarak taun, veba, çiçek ve kızamık hastalıklarının yanı sıra düşük ve doğum hali gösterilmiştir. Bir kısım kabirlerde ise ölüm sebebi yazılı olarak belirtilmiş olmasa da burada yatan kişilerin veba ve taun gibi salgın hastalıklardan öldüklerini gösteren bir işaret taşıdıkları tespit edilmiştir. Mezarların baş veya ayak şahidelerinde görülen, serpuş yerine işlenmiş balkabağına benzeyen bir şeklin, birçok mezarlıkta mezar taşları üzerinde yapmış olduğumuz araştırmaya dayanarak, veba ve taun hastalığından ölenlere işaret ettiğini söyleyebiliriz (R.21).³⁷ Bilhassa XVII. asrın sonundan itibaren gelişen mezar taşlarındaki serpuş ve semboller, etraflıca incelenmesi gereken başlı başına geniş bir konudur. Şunu da belirtmek gerekir ki, kadın mezar taşlarında çoğu kez serpuş kullanılma-

35 Yüksel Yoldaş Demircanlı, *İstanbul Mimarisi İçin Kaynak Olarak Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul 1989, s. 418; Evliya Çelebi *Seyahatname*, c. II, s. 33.

36 Erdoğan, *Şeyh Vefa Hayatı ve Eserleri*, s. 9.

37 Abdülhamit Tüfekçioğlu, “Balıkesir ve Yöresinde 2001 Yılı Araştırmaları: Mezar Taşları”, *VI. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihî Sempozyumu*, 08-10 Nisan 2002, *Bildiriler*, ed., M. Denktaş v.dğr., Kayseri 2002, s. 766.

yıp, şahideler, açılmış mantar şeklinde ya da mihrabiyeli veya levha şeklinde düzenlenmiştir. Bir kısım kadın mezar taşları ise çiçek ve yapraklarla bezenmiş olup üzerlerinde birçok remiz bulunmaktadır. Buna mukabil hemen hemen bütün erkek mezar taşlarına, hayatta iken giydikleri serpuş veya bağlı bulundukları tarikatın işareti sayılan bir taç veya sikke işlenmiştir. Ancak Melâmîlerin “bî ser ü pâ” denilen kaidesiz ve başlıksız mezar taşları istisna teşkil etmektedir.³⁸

Şeyh Vefa’nın türbesi, caminin güneyinde, Vefa Caddesi’ne açılan kapının yanında yer almaktadır (R.22, 23). Kitabesine göre bu türbenin, 896/1491 senesinde inşa edildiği anlaşılmaktadır. Yay kemerli kapı üzerindeki dikdörtgen çerçeveli kitabe, Farsça olarak celi sülüs hatla, iki satır halinde dört tarh içerisine yazılmıştır. Eski fotoğraflarında, bu dört tarhın ortasına yaldızla 896 tarihinin yazıldığı görülürken bu yazı son tamirde yeşil renkte boya ile örtülmüştür. Kitabenin asıl tarih rakamı, sol satırın altına kabartma olarak işlenmiştir. Parçalı mermer levha üzerine yazılmış olan kitabede şu ifadeler yer almaktadır (R.24):

آن شمع فروز حرم کعبه اسرار
بکراشت از آن پلکه کز کرد که مه
خواهی که بدانی سفر شیخ وفارا
در یاب ز تاریخ الی رحمة ربه سنه 896

*Ân şem‘i-fürûz-i harem-i Ka‘be-i esrâr
Be-güzâşt ez-ân pul ki guzer kerd kih mih
Hâhî ki bedânî sefer-i Şeyh Vefarâ
Der yâb zi târîh-i ilâ rahmet-i Rabbihî. Sene 896.*

Türkçesi:

*O sırlar Kabesi’nin parlak kandili
Küçük ve büyük (herkesin) geçtiği köprüden geçip gitti.
Şeyh Vefa’nın seferini bilmek istersen
İlâ rahmet-i Rabbihî tarihinden anla. Sene 896/1501.³⁹*

Bir sıra kesme taş, üç sıra tuğla münavebesiyle bina edilen kare planlı türbe, Bursa üslubu inşa geleneğini sürdürmektedir. Kenar ölçüleri 8.30 x 8.35-40 cm.dir. Ufkî düzlemde uzanan kesme taş ve tuğla dizileri, iki

38 Şeyh Vefa Camii haziresinde bulunan mezar taşları ile ilgili bir yüksek lisans tez çalışması Mustafa Sürün tarafından, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Sanatı Anabilim Dalı’nda halen yürütülmektedir.

39 Kitabenin okunuşu ve tercümesindeki yardımlarından ötürü Dr. Necdet Tosun’a teşekkür ederiz. Farklı okunuşlar için ayrıca bkz. Ayverdi, *Fatih Devri*, c. III, s. 506.

sıra kirpi saçaktan sonra kiremit örtülü dört meyilli basık bir çatıyla son bulmaktadır. Giriş cephesi dışında bütün cephelerde, kefeki taşından söveli ve düz atkılı, yan yana ikişer pencere açıklığı yer almaktadır. Pencere sivri tahfif kemerli, alınlıklar tuğla örgülüdür. Kemer kamalarını oluşturan tuğlalar yatık dizilmiş bir tuğla sırasıyla sınırlandırılmıştır. Pencere kemer ve alınlıkları duvar sathından hafifçe içeri çekilerek, ufki düzlemde uzanan taş ve tuğla sıraları kesilmek suretiyle cepheye dik eksende hareketlilik kazandırılmıştır. Giriş cephesi diğerlerinden farklı olarak üç açıklığa sahiptir. İki pencerenin arası açılarak ortaya, yay kemerli bir kapı yerleştirilmiştir. Mermer söveli ve kemerli kapının üstünde iki satırlık Farsça kitabe yer almaktadır. Kitabe yekpare bir taştan olmayıp beş parçadan meydana gelmektedir. Kitabe tarhları köşeleri dandanlı cetvellerle çerçevelenmiş olup, celi sülüs yazıdan başka herhangi bir tezyinî unsur ihtiva etmemektedir. Eski kitabenin altına, yeni harflerle, üzerinde “Şeyh Ebü'l-Vefa Hazretleri Türbesi” yazılı yeni bir mermer kitabe daha konulmuştur. Girişin üstünde, pencere üzerlerinden biraz daha yüksekçe tutulan, kesme taştan sivri tahfif kemeri yer almaktadır. Giriş cephesinin önünde sağ ve solda seki halinde mezarlar vardır. Bugün türbe kapısının önüne etrafı kapalı bir sakıf ilave edilmiştir. Türbenin eski fotoğraflarında, daha evvelce de burada böyle bir sakfın bulunduğu görülmektedir.

Türbenin güney cephesi pencere seviyesine kadar toprağa gömülmüş vaziyettedir. Pencere kapaksız olup lokma demir şebekelidir.

İçte de kare plan şemasını muhafaza eden türbenin üstü ahşaptan, ters tavanla örtülüdür. Herhangi bir bezeme ihtiva etmeyen tavan, türbenin yapıldığı tarihe ait değildir. Türbenin ortasında, birisi İbnü'l-Vefa hazretlerine ait, beş sanduka yer almaktadır. Sandukalardan ikisinin Şeyh Vefa'nın halifelerinden Şeyh Ali Efendi ve Şeyh Davud Efendi'ye ait olduğu bilinmektedir. Diğer iki sandukada kimlerin medfun olduğu meçhuldür. Şeyh Vefa hakkında bilgi veren kaynaklarda, İbnü'l-Vefa'nın bir erkek evladının varlığından söz edilmemektedir. Ancak Evliya Çelebi seyahatnamesinde “Hazret-i sultan-ı fukarâ Muslihuddin Şeyh Vefa Oğlu: Aşıkpaşa⁴⁰ Türbesi'nde gömülüdür” şeklinde bir ifade yer almaktadır.⁴¹ Şeyh Vefa'nın oğlunun, niçin babasının türbesinde değil de Aşıkpaşa türbesinde medfun olduğu konusu araştırmaya muhtaçtır. Türbede bulunan sandukaların üstü yeşil örtülerle tefriş edilmiş olup, şâhîde başlarına yeşil destarlı kavuklar konulmuştur. Sandukalar ve etrafındaki parmaklıklar sonradan yapılmış ve sıradandır.

40 Burada, İstanbul Cibali'deki Âşıkpaşazâde Türbesi'nin kastedildiğini sanıyoruz. Âşıkpaşa Türbesi Kırşehir'dedir.

41 Evliya Çelebi, *Seyahatname*, c. II, s. 90; Demircanlı, *İstanbul Mimarisi İçin Kaynak Olarak Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, s. 595.

Mihrabı bulunmayan türbenin kuzey duvarındaki sağ pencerede, eşine pek rastlanmayan bir uygulama dikkat çekmektedir. Muvacehe penceresi olarak düşünülmüş olan bu açıklığın içine, altında genişçe bir deliği bulunan mermerden oyulmuş bir tekne yerleştirilmiştir. Vaktiyle ne maksatla kullanıldığı pek anlaşılamayan bu tekne bugün lavabo olarak kullanılmaktadır. Atık su gideri olmadığı sanılan teknenin atık suları duvardan dışarı kusmaktadır. Bu kısmın muhdes olduğu kanaatindeyiz (R.23).

Bursa üslubu yapı geleneğini İstanbul'da devam ettiren ender yapılardan birisi olan Şeyh Vefa Türbesi tuğla hatıllı duvar örgüsü ve kare planıyla sade bir görünüm arz etmektedir. Hanedan ve rical türbelerinde rastlamadığımız muvacehe penceresi geleneğinin uygulandığı, günümüze ulaşabilmiş ilk yapılardan birisi olmalıdır.

Lala Paşalar Türbesi

Şeyh Vefa haziresinde bulunup gözden kaçırılan yapılardan birisi Lala Paşalar Türbesidir (R.25).⁴² Batı hazirede yer alan bu türbede Lala Mehmed Paşa⁴³ (1004/1595), Lala Ramazan Paşa⁴⁴ (1013/1604) ve bir kişi daha medfun bulunmaktadır. 1977 yılında yapılan mezarlık düzenlemesinde taşlar, bilgisiz ve dikkatsizce yerleştirildiğinden, mezarlıktaki birçok kabir taşı gibi, burada yatan üçüncü kişinin taşları da karıştırılmıştır. Türbede yatan üçüncü kişinin baş tarafında Mustafa b. İbrahim'e ait bir taş, ayak tarafında ise Sultan III. Mehmed'in dâyesi Halime Hatun'a ait bir şâhide bulunmaktadır.

Dört veya altı sütun üzerine oturan bir kubbe veya tonozdan ibaret olduğu sanılan Lala Paşalar Türbesi, Pervititch'in haritasında altı sütunlu, doğu cephesi kapalı, batı cephesi yandaki binanın duvarına bitişik, kuzey ve güney cepheleri ise bir sütunla ikiye bölünmüş açık, yapının üstü tonozla örtülü şekilde gösterilmiştir (R.01).⁴⁵ Bu çizimin temsili mi yoksa aslına sadık kalınarak mı çizildiği konusu, ancak bulunacak yeni belgeler-

42 Kaynaklarda bu türbenin ismine rastlanmamaktadır. Türbede iki lala paşanın medfun oluşundan ötürü türbeyi Lala Paşalar Türbesi olarak adlandırdık.

43 Aslen Teke'li olan Lala Mehmed Paşa, lala olmadan önce çavuş imiş. Sultan III. Mehmed'in dâyesi ile evlenmiş ve defterdar, nişancı ve daha sonra da lala olmuştur. Sultan III. Mehmed'in tahta çıkmasıyla vezirliğe yükselmiş ise de kısa bir süre sonra yakalandığı şirpençe hastalığından kurtulamamış olarak ölmüştür (Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, c. IV, s. 1062; Erdoğan, *Şeyh Vefa Hayatı ve Eserleri*, s. 26).

44 Lala Ramazan Paşa, maliyeden yetişmiş, önce baş defterdar daha sonra da Sultan III. Mehmed'e lala olmuştur. Konya ve Kıbrıs valiliklerinde bulunmuştur. (Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, c. IV, s. 1348).

45 Pervititch, *Sigorta Haritalarında İstanbul*, s. 185.

le açıklığa kavuşacaktır. Zira türbenin doğusunun kapalı olduğuna dair bir belirti bulunmamaktadır. Güney ve kuzey yönde ortada gösterilen sütunlara ait bir iz de görülmemektedir. Batı kısmın yandaki duvara yaslandığı ise gerçektir. Şimdiki haliyle türbenin üst örtüsü hakkında hiçbir ipucu bulunmamaktadır. Ancak bu türbenin sütunlar üzerine oturan kubbeli bir yapı olduğunu, mezarlıkta bulunan baklava dilimli sütun başlıklarının da bu türbeye ait olduğunu tahmin ediyoruz.

460x460 cm. ölçülerindeki kare plan üzerine kurulan türbenin, bugün yalnızca üç yönde üzerine sütunların oturduğu temel kaidesi ve doğu cephesinde, yukarı doğru daralan sekiz köşeli iki sütun ayakta durmaktadır. Türbenin hariminde 337x260 cm. ölçülerinde üstü açık, içerisinde üç-dört kişinin medfun bulunduğu sofa şeklinde geniş bir taş sanduka yer almaktadır (R.25, 26).

Sanduka içerisinde bulunan taşlar üstüvanî olup kavuk veya benzer bir serpuş taşımamaktadırlar. Sandukanın doğu pahlısına oyulmuş üç küçük su haznesi bulunmaktadır. Su haznesinin bulunduğu kısmın yan satırları gülbezeler ve saksı içinde görülen şükûfelerle bezenmiştir.

Şeyh Vefâ Çeşmesi

Kaynaklarda Şeyh Vefâ Külliyesi'nin bir çeşmesi olduğu belirtilmekte fakat bu çeşmenin nerede ve nasıl bir yapı olduğu hakkında bilgi bulunmamaktadır.⁴⁶ Külliye etrafında yaptığımız araştırmada, Vefâ Türbesi Sokağı'nın Kâtipçelesi Caddesi çıkışındaki Vefâ Meydanı'nda birbirine oldukça yakın, birisi hazneli, iki çeşme tespit edilmiştir.

Üzerinde kitâbesi bulunmayan hazneli çeşmenin Şeyh Vefâ Çeşmesi olduğu eski haritalardan da anlaşılmaktadır. İki yanı toprağa gömülü, iki yanı da burada başlatılan tünel çalışmaları yüzünden kurulan şantiye barakalarıyla kapatıldığından, daha evvel farkına varamadığımız bu hazneli çeşme sade tasarlanmış aşikâr bir meydan çeşmesidir. Pervititch'in sigorta haritasında da açıkça görülen bu çeşmenin, haznesinin doğu ve güney köşesi, sakalara mahsus iki yönlü bir çatal çeşme şeklinde tertip edilmiştir (R.01, 27). Bu gün bu köşe toprak altında kaldığından ve burası bir inşaat alanı haline getirildiğinden gerekli tetkikler yapılamamıştır. Ayna taşının söküldüğü anlaşılan çeşmenin asıl cephesinde küçük bir de yalağın bulunduğu görülmektedir.

Pervititch'in haritasında, sözünü ettiğimiz ikinci çeşme görülmemektedir. Hazneli çeşmenin biraz aşağısında Darülhadis Sokağı'nın başında

⁴⁶ Ayvansarâyî, *Hadikatü'l-Cevâmî*, I, s. 130; Yüksel, *Osmanlı Mimarisinde II. Bayezid Yavuz Selim Devri*, s. 294.

bulunan bu çeşme klasik tarzda yapılmış mümas kemerli bir cepheye sahiptir (R.28, 29). Haznesi görülmeyen bu çeşme bugünkü mevcut şekliyle, yaklaşık 130x320 cm. ölçülerinde bir kaide üzerine oturmaktadır. Çeşme, 100x255 cm. ebadında ve 220 cm. yüksekliğinde olup mümas kemer aynalı bir yapıya sahiptir. Çeşme ön yüzde, hafif çıkıntılı ve pahlı bir köşe asabası içine alınmıştır. Kesme kefeki taşından örülen çeşmenin mermer yalağı kırılmıştır. 63x80 cm. ölçülerindeki mermer kurna aynasının her iki yanında birer maşrabalık bulunmaktadır. Kurna aynası sade silmelerle, mümas kemerli bir şekilde tezyin edilmiş olup ortasına bir de çarkıfelek nakışı işlenmiştir. Bu çeşmeyle, yukarıda bahsi geçen hazneli meydan çeşmesi arasında bir ilişki olup olmadığı tetkike muhtaçtır.

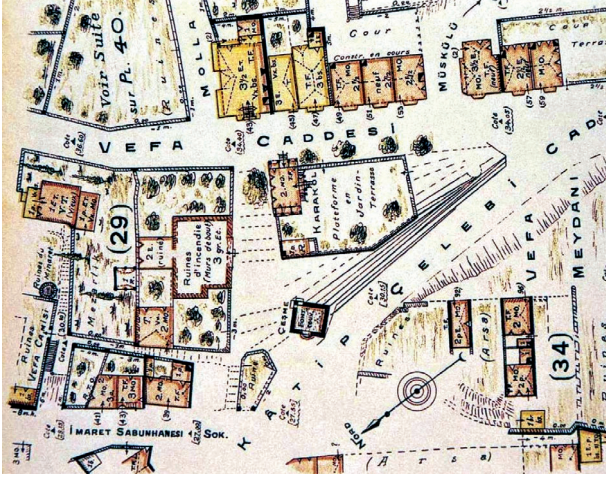
Sonuç

M. Baha Tanman'ın "tarikat külliyesi" olarak nitelendirdiği Şeyh Vefa manzumesinin⁴⁷ bir tarikat külliyesi olduğu, vakfiyeler ve tarihi kaynaklarca da doğrulanmaktadır. Ancak külliye tarikat faaliyetleri ile doğrudan alakalı olmayan çifte hamam, medrese ve kütüphane gibi unsurların bulunması, bu külliye alışıktığımız tarikat yapılarından ayırmaktadır. Külliye, bilhassa tekke-medrese ilişkisi bakımından incelenmeye değerdir.

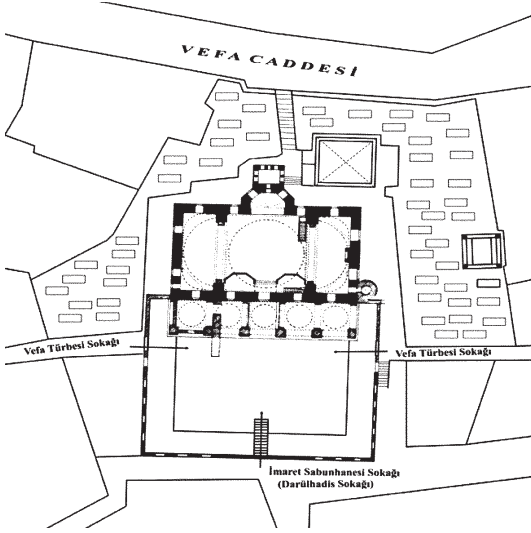
Fatih Sultan Mehmed zamanında oluşturulmaya başlanan Şeyh Vefa Külliyesi, Sultan II. Bayezid zamanında yapılan ilavelerle geniş bir külliye haline getirilmiştir. Geçirmiş olduğu deprem ve yangınlardan çok zarar görmüş olduğundan, Sultan III. Mustafa ve Sultan I. Abdülhamid zamanında, geniş çaplı onarımlar geçirmiştir. Son olarak da 1909 yılında bir yangın geçirerek harap olmuştur. Külliye'nin camisi, geçtiğimiz yıllarda yeniden ihya edilmiş ancak diğer unsurlardan birçoğu, yeri dahi bilinemeyecek derecede, ortadan kalkmıştır.⁴⁸

47 M. Baha Tanman, *İstanbul Türbelerinin Mimari ve Süsleme Özellikleri Tipoloji Denemeleri*, II/I, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1990, s. 9-17; Tanman, "Şeyh Vefa Külliyesi", s. 175.

48 Bu çalışmamız sırasında bize, T.C. Kültür Bakanlığı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü arşivinden yararlanma kolaylığı sağlayan Günseli Aybey'e ve kaynak temininde araştırmamıza katkı sağlayan Faruk Deniz ve Mustafa Sürün'e teşekkür ederiz.

1. Şeyh Vefa Külliyesi Yerleşim Planı (Pervititch).

2. Şeyh Vefa Külliyesi Vaziyet Planı.

3. Şeyh Vefa Camii'nin Tekrar İnşa Edilmesinden Önceki Durumu.

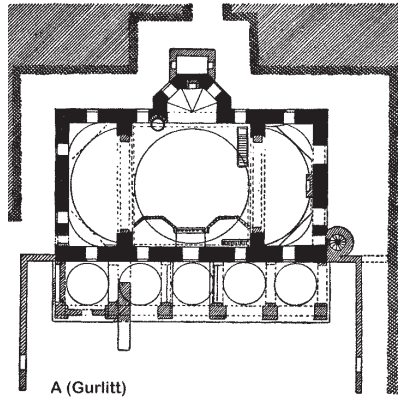
4. Yıkılan Şeyh Vefa Camii'nin Harabesinde Bulunan Sütunbaşı ve Diğer Mimari Unsurlar.

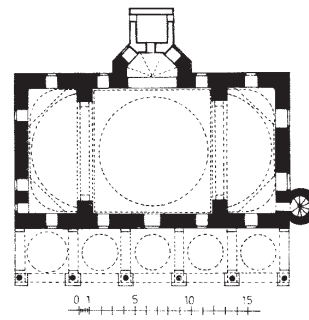
5. Şeyh Vefa Camii 1757 Tarihli Tamir Kitabesi.

6. Yeniden İhya Edilen Şeyh Vefa Camiinin Mihrab Cephesi, Mihrab Sofası ve Şeyh Odası.

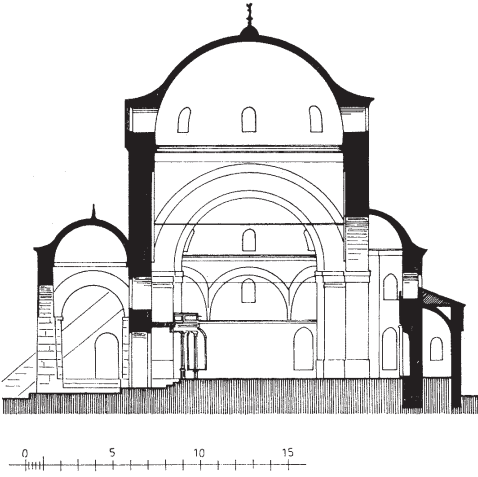

A (Gurlitt)

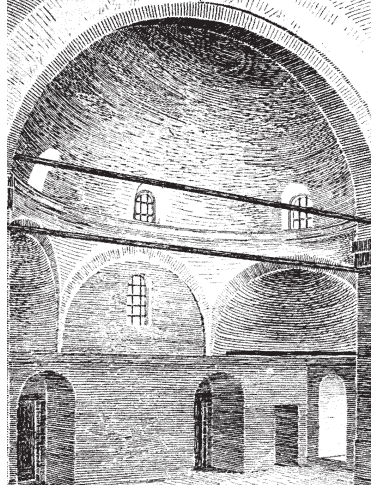

B (Ayverdi)

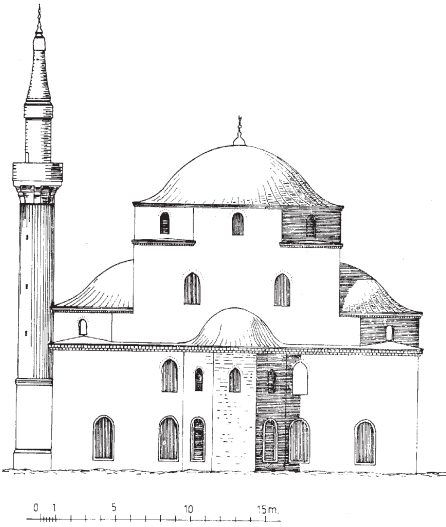
7. Şeyh Vefa Camii Planı (A- Gurlitt, B- Ayverdi).

8. Şeyh Vefa Camii'nin Yıkılmadan Önceki Durumunu Gösteren Kesit (Gurlitt).

9. Şeyh Vefa Camii Sağ Kanadının İçten Görünüşü (Gurlitt).

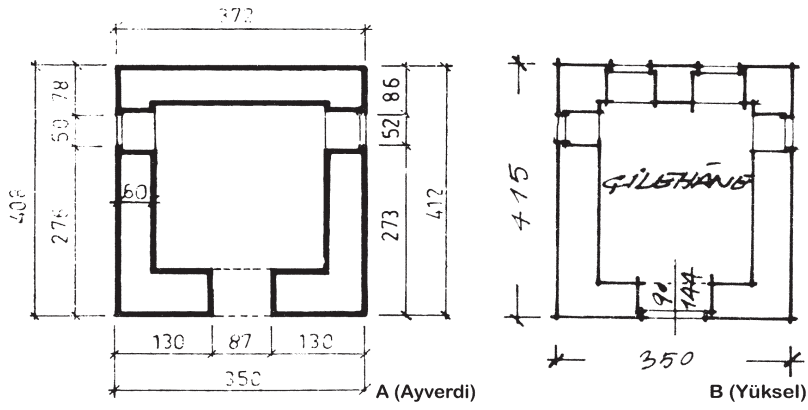
10. Şeyh Vefa Camii'nin Yıkılmadan Önceki Durumunu Gösteren Kible Cephesi (Gurlitt).

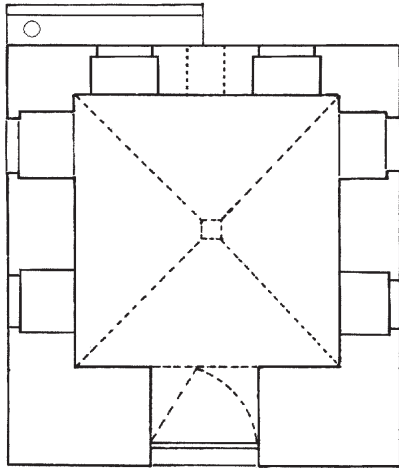
11. Yeniden İhya Edilen Şeyh Vefa Camiinin Mahalle Dokusundaki Görünümü.

12. Şeyh Vefa Camii
Kazı Çalışmalarından
Ayrıntı, Mihrab
Sofasından Şeyh
Odasına Geçiş.

13. Şeyh Odası
Planı (A-
Ayverdi, B-
Yüksel).

14. Şeyh Odası İlk Planı.

15. Şeyh Odası Kible
Cephesi ve Kapatılan
Pencereleri.

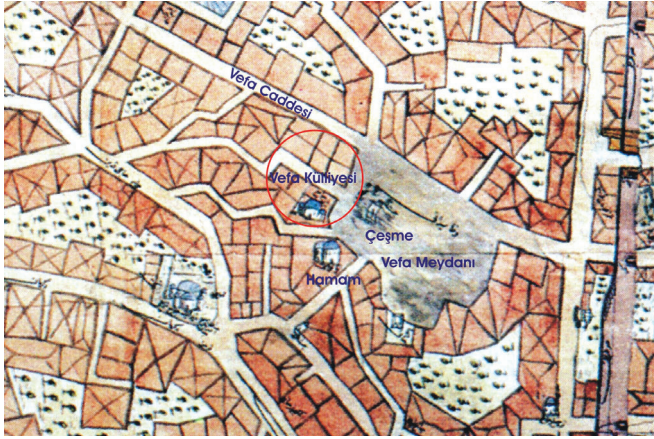
16. Şeyh Vefa Medresesi
Dış Görünüşü.

17. Şeyh Vefa
Medresesi İç
Görünüşü,
Yapıyı
Gecekondular
İstila Etmıştır.

18. Şeyh Vefa Medresesi
Tamir Kitabesi.

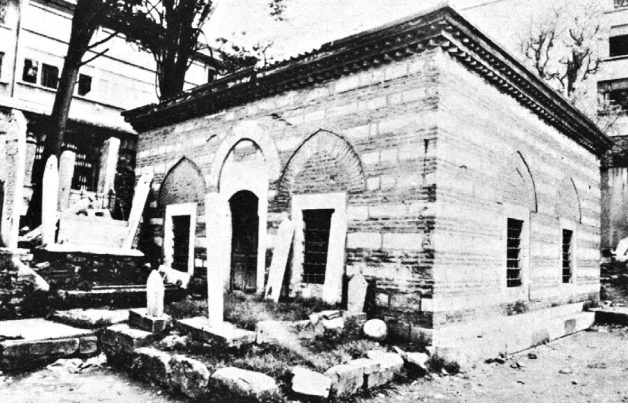
19. Şeyh Vefa
Külliyesi Eski
Harita
Detayı.

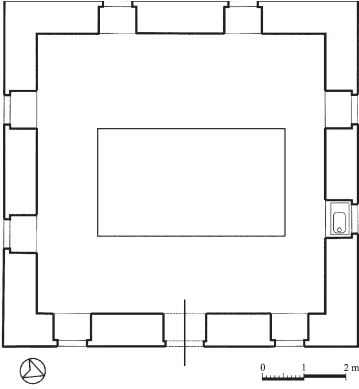
20. Şeyh Vefa Külliyesi İhata Duvarı ve
Hacet Pencereleeri.

21. Veba İşareti Taşıyan Mezar
Taşı.

22. Şeyh Vefa
Türbesi Genel
Görünüşü.

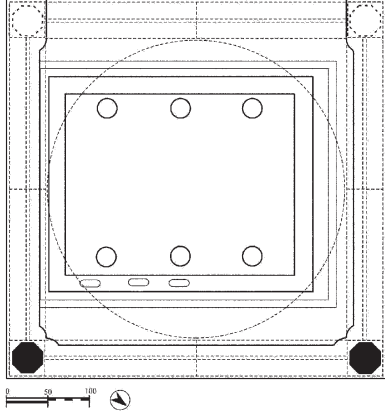
23. Şeyh Vefa
Türbesi Planı.

24. Şeyh Vefa
Türbesi İnşa
Kitabesi.

25. Lala Paşalar
Türbesi Genel
Görünüşü.

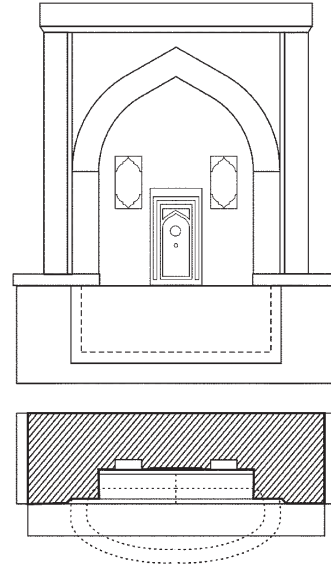
26. Lala Paşalar
Türbesi Planı.

28. Vefa Meydanı,
Kemer Aynalı
Çeşme

27. Şeyh Vefa Çeşmesi
(Hazneli Meydan Çeşmesi)

29. Kemer Aynalı Çeşme
Plan ve Cephe Çizimi